

## YENİ ULUSLARARASI EKONOMİK DÜZEN VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Doç. Dr. Halil SEYİDOĞLU (\*)

Son yıllarda, dünyada sefalet ve yoksulluğun kaldırılması, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmelerinin hızlandırılması ve dünya ekonomisinden daha adil bir pay almalarının sağlanması ve bu amaçla az gelişmiş ülkelerin gerek kendi aralarında gerekse gelişmiş ülkelerle daha sıkı bir iş birliğine girmeleri uluslararası tartışma konularının başında yer almaktadır. Mevcut uluslararası ekonomik sistemin az gelişmiş ülkelerin (Güney'in) hızlı ekonomik kalkınmasına hizmet etmediği, aksine gelişmiş ülkelerle (Kuzey'le) aralarındaki gelişme farkının daha da açılmasına neden olduğu fikri giderek büyük yaygınlık kazanmıştır. O nedenle az gelişmiş ülkeler özellikle 1970'lerde dünya ekonomisindeki gelişmelerin ışığı altında, Kuzey-Güney arasında eşit ve hakça ilişkilere dayalı, yer yüzünden yoksulluğu kaldırmayı amaçlayan, Güney'in ekonomik yönden kendi kendine yeterli hale gelmesini ön gören yeni bir uluslararası ekonomik düzen yaratmak istemektedirler. Böyle bir düzen mevcut uluslararası ekonomik ve siyasal güç yapısının değişmesini ve az gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisinde etkin bir rol oynamalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

### I. GÜNEY'İN KUZEY'E TARİHİ BAĞLILIĞI

Sanayi Devrimi'nden beri az gelişmiş ülkeler Kuzey'in hakim olduğu bir dünya ekonomisi içinde yaşamışlardır. Bugünkü uluslararası ekonomik sistem de Kuzey'in çıkarlarına göre şekillenmiş ve onların karar ve denetimleri altında işleyegilmiştir. Az gelişmiş ülkeler dün-

(\*) İşletme Fakültesi Üretim Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

ya ekonomisinde edilgen bir durumda kalmışlar ve çoğu kez olayların gelişmesinden olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Bugünkü uluslararası ekonomik sistem ve onun dayandığı felsefe büyük ölçüde II. Dünya Savaşı öncesi dönemin ekonomik ve siyasal olaylarının bir sonucudur. Bu dönem, dünya güç dengesinin iki süper gücün elinde bulunduğu, sömürgeciliğin yaygın olduğu ve uluslararası ekonominin bir daralma geçirdiği dönemdir. Havana Sözleşmesi ve Bretton Woods Konferanslarına katılan ülke temsilcilerinin kafalarındaki en büyük endişelerin, 1930'lara benzer büyük depresyon, gümrük tarife savaşları ve rekabetçi devalüasyonların yeniden başlama düşünceleri olduğuna kuşku yoktur. O nedenle Savaş sonrası Dünya ekonomisinin onarımı plânlarında şu hususlar öngörülmüştür :

(a) Birleşik Amerika Batı Dünyası'nın ekonomik liderliğini üstlenecektir,

(b) Yeni bağımsızlığına kavuşan ülkeler de gelişmiş ülkelere aynı düzenlemelere tabi olacaklar ve çok-yanlı mübadele ve serbest ticaret ilkelerine göre hareket edeceklerdir,

(c) Serbest ticaret ve çok-yanlı mübadele sanayi kalkınmayı ve teknolojik ilerlemeyi sağlamanın en etkin yollarıdır.

Klasik büyüme teorisine göre, yukarıki varsayımlar altında, sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan gelişme, otomatik şekilde ilkel madde üreten az gelişmiş ülkelerde yayılacak ve bu ülkelerin de kalkınmaları sağlanmış olacaktır. Başka bir deyişle, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için sanayileşmiş ülkelerin hızlı büyümeleri ve bunun için uluslararası sistemin bu doğrultuda işlemesi gerekiyordu. Merkezdeki büyümenin çevreye yayılma mekanizması kısaca şöyledir: Kuzey'deki büyüme bu ülkelerde ücretlerin yükselmesine ve Güney'in mallarına talebin artmasına neden olur. Güney'de ise hızlı nüfus artışı ve düşük ücret seviyeleri dolayısıyla Karşılaştırmalı Üstünlük yapısı emek-yoğun mallar yönüne kayacaktır. Böylece az gelişmiş ülkelere emek-yoğun sanayi mamulleri ve işlenmiş hammadde ihraç ederken gelişmiş ülkeler sanayilerinin yapılarını yoğun sermaye ve ileri teknoloji gerektiren endüstrilere doğru yönlendireceklerdir. Bu mekanizma uluslararası serbest mal ve faktör hareketleriyle desteklenince Dünya ekonomisi Karşılaştırmalı Üstünlük Modeline uygun bir biçimde gelişecektir.

Fakat gerçek böyle olmamıştır. Asya'da, Afrika'da ve Dünya'nın diğer bölgelerine yayılmış az gelişmiş ülkelerde yoksulluk ve sefalet çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Aşağıda daha ayrıntılı şekilde göreceğimiz gibi, bugün az gelişmiş ülkeler topyekün dünya nüfusunun dörtte üçünü oluşturmalarına rağmen, dünya sanayi mamulleri üretimindeki payları yüzde on'dan bile düşüktür. Öte yandan sanayi üretimindeki payları da ümit verici olmaktan uzaktır. Şöyle ki son yirmi yılda dünya üretimindeki payları sadece yüzde iki oranında artmıştır.

Üçüncü Dünya ülkeleri ekonomik, mali ve teknolojik yönden daima Kuzey'e bağımlı kalmışlardır. Kuzey, elinde bulundurduğu bu üstünlükler dolayısıyla uluslararası ekonomik ve politik güce de sahip olmuştur. Güney'in Kuzey'e bağımlı olduğu alanları somut olarak inceleyelim :

### 1. Dış ticaret :

Kendi ürettikleriyle sınırlı ihtiyaçlarını karşılayan bazı ilkel toplumlar hariç, sanayileşme sürecini başlatan tüm ülkelerin öteki ülkelerle ticaret ilişkilerinde bulunmaları kaçınılmazdır. Ülke modernleştiçe uluslararası ekonomiye bütünleşmesi de o derece artar. İster gelişmiş, ister az gelişmiş olsunlar tüm ülkeler üretmedikleri malları satın almak, üretimleri için gerekli olan ham madde teknoloji ve enerji kaynaklarını elde etmek ve üretiminde az çok etkin oldukları malları satabilmek için dış piyasalara açılmak zorundadırlar. Sosyalist Blok ülkeleri buna bir istisna gibi düşünülürse de aslında bu ülkeler de Batı'yla olan ilişkilerini en aza indirmelerine karşın, kendi aralarında oldukça gelişmiş bir ticaret örgütü kurmuşlardır.

Bununla birlikte, Kuzey-Güney ticareti kendilerine olduğundan çok daha fazla bağımlıdır. Bu ülkeler ihracatlarının çok büyük bir bölümünü Kuzey'e yapmakta ve yine ithalâtlarının çok büyük bir kısmını Kuzey'den karşılamaktadırlar. Aşağıda belirtileceği gibi, az gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticaret çok düşük bir düzeydedir. Az gelişmiş ülkeler kalkınmaları için gerekli az sermaye donatımını Kuzey'den sağlar ve onlara tarım ürünleri ve ham maddeler ihraç ederler. Geleneksel olarak tarım ürünlerinin fiyatları ise sanayi ürünlerine göre çok düşük düzeyde kalmıştır.

Öte yandan, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki bir kısım az gelişmiş ülkelerin ekonomileri dış ticarete büyük ölçüde açıktır. (1) Bu ülkelerde dış ticaretin GSMH içindeki payı yüzde 25-90 arasında değişmektedir. —

Sınırlı pazarlık güçleri karşısında az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticarete bu derece bağlı olmaları zengin ülkelerin dış ekonomik politikaları karşısında onları çok açık bir durumda bırakmaktadır. O nedenle zengin ülkelerin bir tarife, kota gibi kısıtlayıcı önlem almaları veya iç istikrar amacıyla belirli yurtiçi politikalar uygulamaları, az gelişmiş ülkelerde tasarruf, yatırım, fiyatlar ve istihdam üzerinde önemli etkiler doğurarak kalkınmayı çok olumsuz yönde etkilemektedir.

## 2. Dış Finansman Kaynakları

Bugünkü uluslararası mali ilişkilerin yapısı Güney'in Kuzey'e karşı ekonomik, politik ve psikolojik bağımlılığını artırıcı niteliktedir.

Az gelişmiş ülkeler, kalkınmalarının ortaya çıkardığı tasarruf ve döviz «açık» larını giderebilmek için Kuzey'den yapılacak kaynak akımlarına gerek duyarlar. Mali kaynak akımları, geri ödenmesi gerekmeyen hibelerle, belli bir süre sonra faizi ve ana parasıyla geri ödenen kredi akımlarından oluşur. Hibelerde yardım alan ülkenin yardım verene karşı psikolojik bağılılığı açıktır. Fakat bağılılık, kredilerde ortaya çıkmaktadır. Bugün çoğu az gelişmiş ülkelerde her yıl ana para ve faiz giderleri tutarı olarak yaptıkları ödemeler, bu ülkelere o yıl içinde yeniden verilen dış kredi miktarından daha büyük olmaktadır. Böyle bir durum ters yönde, yani yoksul ülkelere varlıklı ülkelere doğru bir kaynak transferi anlamına gelir.

Öte yandan, zengin ülkelere verilen kredilerin koşulları giderek ağırlaştırılmaktadır. Son yıllarda kalkınma amaçlı «yumuşak» kredilerin yerini uluslararası piyasalardan sağlanan banker kredileri almıştır. Kalkınma kredileri ise daha çok yardım yapanın mallarının satın alınmasına «bağlı» krediler şeklinde verilmektedir. İki-yanlı devletten devlete verilen resmi kredilerde ise yardım alan az gelişmiş ülke üzerindeki siyasal baskı önemli bir unsurdur. Nihayet, Dünya

(1) Michael P. Todaro, *Economics for a Developing World*, Hong Kong: Longman, 1977, s.

Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi Kuzey'in denetimi altındaki çok-yanlı kuruluşların kredi politikaları ise büyük ölçüde yardım alan ülkenin ulusal ekonomisi üzerinde dış müdahale ve denetimleri gerektirmektedir.

### 3. Çok-Uluslu Şirketler ve Yabancı Sermaye Yatırımları

Son yirmi beş yılda uluslararası taşımacılık, haberleşme ve yönetim alanlarında sağlanan büyük ilerlemeler Kuzey kökenli çok-uluslu şirketlerin dünya çapında hızla yaygınlaşmalarına neden olmuştur. Ekonomik değerler açısından bu şirketlerin çoğu içinde faaliyet gösterdikleri az gelişmiş ülkeden daha güçlü durumdadır. Sanayileşmeye yeni başlayan, ekonomik yapısı zayıf ülkelerde çoğu kez bu şirketler özel faaliyet koşullarını hükümetlere dikte ettirebilmekte, ekonominin kilit sektörlerini ellerine geçirebilmekte ve doğurdıkları politik etkilerle devletin varlığını tehdit eder duruma gelebilmektedir.

### 4. Zengin Ülkelerin İç Ekonomik Politikaları

Dünya ticaretinde taşıdıkları önem dolayısıyla sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan bir istikrarsızlık kolayca Üçüncü Dünya ülkelere yayılmakta ve bu ülkelerin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir. 1970'lerin başında gelişmiş ülkelerde görülen şiddetli enflasyon ithal malı sanayi girdilerinin fiyatlarını yükselterek az gelişmiş ülkelerin reel milli gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Hangi nedenlerden ortaya çıkmış olursa olsun, bir uluslararası istikrarsızlıktan en fazla etkilenen ekonomileri en zayıf olan az gelişmiş ülkeler olmaktadır.

Daha da önemlisi, zengin ülkelerin enflasyonu önlemek için aldıkları önlemler fakir ülkelerin büyük zarar görmelerine neden olmaktadır. Örneğin gelişmiş ülkelerin gümrük tarifeleri ve kotalarla ithalatı kısıtlamaları veya daraltıcı politikalar uygulamaları az gelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerini düşürücü etkide bulunmaktadır.

### 5. Teknolojik Bağlılık

Güney'in Kuzey'e bağımlı olduğu alanların başında bilim ve teknoloji gelmektedir. Bilimsel ve teknik gelişmenin tüm aşamaları sayıları birkaçı geçmeyen sanayileşmiş ülkede toplanmıştır. Az geliş-

miş ülkelerin bilim ve teknoloji araştırmaları alanına yaptıkları harcamalar gelişmiş ülkelerin yanında son derece azdır.

Eğer yeni geliştirilen teknikler az gelişmiş ülkelerin kalkınma önceliklerine uymuş olsa ve bu ülkeler tarafından kolayca elde edilebilmiş olsaydı bilimsel harcamalardaki bu dengesizlik az gelişmiş ülkelerin aleyhine değil, lehine olabilirdi. Oysa durum öyle değildir. Genellikle yeni teknikler, gelişmiş ülkelerde kıt olan iş gücünden tasarruf sağlayıcı ve daha fazla fiziki sermaye ve bilimsel uzmanlık gerektirecek nitelikte olmaktadır. Bu tip bir teknoloji ise az gelişmiş ülkelerin ekonomik gerçeklerine ters düşmekte ve mevcut işsizlik sorununu daha da artırmaktadır. Öte yandan, çoğunlukla büyük firmalar tarafından üretilen teknolojiye az gelişmiş ülkelerin ulaşabilmeleri önemli kısıtlamalara konu olmakta ve büyük masrafları gerektirmektedir. Az gelişmiş ülkeler, kendi ekonomik yapılarına «uygun» teknikleri üretecek kaynak ve kapasiteye sahip olmadıklarından bu teknolojik bağımlık sürmektedir.

## 6. Sosyo-Kültürel Bağımlılık

Az gelişmiş ülkeler yalnız ekonomik, mali ve teknolojik alanlarda değil, toplumsal ve kültürel yaşamın çeşitli yönlerinde de gelişmiş ülkelere bağılıdırlar. Eğitim, sağlık, hukuk, politika, askerlik, v.b. konularda bunun pek çok örneklerini görmek mümkündür. Çağımızda kitle haberleşme araçlarında görülen büyük ilerlemeler, farklı ulusları birbirine yaklaştırmış ve Batı'lı yaşam koşulları, tüketim modelleri ve kurumların az gelişmiş ülkelere de hızla yayılmıştır. Aslında bu tür kurum ve düzenlemelerin çoğu uygulığın bir gereği olup kalkınma için de zorunludur. Bununla birlikte, özellikle aydın sınıfta bilinçsiz bir Batı taklitçiliği onları yaşadıkları toplumdan uzaklaştırmakta ve kalkınma sorununun çözümünü engellemektedir.

Az gelişmiş ülkeler gelecekte kurulacak ekonomik düzende Kuzey'e olan bağımlıklarının azalmasını, daha çok kendine yeterli bir hale gelmeyi ve dünya gelir dağılımından daha adil bir pay almayı amaçlamaktadırlar.

## II. YENİ ULUSLARARASI EKONOMİK DÜZEN

Az gelişmiş ülkeler, 1970'lerin başında çıkarlarına ters düştüğüne inandıkları geleneksel ekonomik sistemi değiştirmek ve yeni bir

uluslararası ekonomik sistem kurmak yolundaki çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Onların bu girişimleri sanayileşmiş ülkelerin büyük tepkileriyle karşılaşmıştır. 1974 yılı Nisan'ında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Özel Oturumu'nda uzun tartışmalardan sonra Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) kurulması ilke olarak kabul edilmiş ve bu konuda bir Deklerasyon ve Eylem Planı benimsenmiştir. YUED'in temel amacı, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeleri sağlamak ve bunun için gerek Güney-Güney ilişkilerinde, gerekse Kuzey-Güney ilişkilerinde daha sıkı bir işbirliği gerçekleştirmektir. Sanayileşme amaçları doğrultusunda az gelişmiş ülkeler mevcut uluslararası kurum ve Eylem Planı benimsenmiştir. YUED'in temel amacı, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeleri sağlamak ve bunun için gerek Güney-Güney ilişkilerinde, gerekse Kuzey-Güney ilişkilerinde daha sıkı bir işbirliği gerçekleştirmektir. Sanayileşme amaçları doğrultusunda az gelişmiş ülkeler mevcut uluslararası kurum ve düzenlemelerde büyük bir revizyon istemektedirler. Gelişmiş ülkelerin karşı çıkmaları sonucu gelecekte gerçekleştirilmesi istenen YUED'in kurumsal özellikleri henüz tam olarak belirlenememiştir.

YUED'in kurulması yolunda atılan en somut adımlardan birisi Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü'nün (UNIDO) 1975 Mart'ında Şili'nin Başkenti Lima'da yaptığı İkinci Genel Konferansında alınan kararlar olmuştur. Toplantı sonucunda yayınlanan Lima Deklerasyonu ve Eylem Planı'nda az gelişmiş ülkeler 2000 yılında dünya sanayi mamulleri üretimindeki paylarının en az yüzde 25'e çıkartılmasını ana hedef olarak benimsemişlerdir. Oysa o yıllarda bu oran sadece yüzde 8.6 dolaylarında idi. (2) Lima Deklerasyonu tüm az gelişmiş ülkelere, uluslararası işbirliği anlayışı içinde bu ana hedefe ulaşmak için gerekli önlemleri alma zorunluluğunu yüklemektedir.

Az gelişmiş ülkelerin yalnızca belirli üretim amaçlarına ulaşmaları YUED'in kurulması için yeterli olamaz. Bunun için bazı önemli politik amaçların da gerçekleştirilmesine gerek vardır. Lima Deklerasyonu'nda da belirtildiği gibi, bunlar arasında özellikle Güney'in Kuzey'e olan bağımlılığının azaltılarak daha çok kendi kendine yeterli hale gelmesi (self-reliance), ulusal kaynaklar ve sermaye birikimi üzerinde tam bir denetim, ve Kuzey-Güney ilişkilerinin karşılıklı çıkar esasına göre eşit ve adil bir biçimde düzeltilmesi sayılabilir.

(2) UNIDO, *World Industry Since 1960: Progress and Prospects*, New York: United Nations, 1979, s.

YUED'in kurulabilmesini sağlamak amacıyla az gelişmiş ülkeler iki yaklaşımdan hareket edebilirler. Birincisi «birlikte kendi kendine yeterlik» (collective self-reliance) ilkesidir. Buna göre, Kuzey'e karşı bağımlılıklarının azaltılması ve sanayileşmelerinin hızlandırılması amacıyla az gelişmiş ülkelerin birlikte hareket etmeleri, Güney-Güney işbirliğinin artırılması gerekir. İkinci yaklaşım, «global karşılıklı bağılılık» (global interdependence) ilkesine göre hareket etmektir. Burada, Güney-Kuzey arasındaki ekonomik çıkarların karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğu göz önünde bulundurularak, Güney'in Kuzey'e olan ilişkilerinin geliştirilip genişletilerek bu işlemlerin yapılış koşullarının iyileştirilmesi söz konusudur. Başka bir deyişle ikinci yaklaşım, Kuzey-Güney ilişkilerinin geliştirilmesi esasına dayanır. Ancak bunu yaparken, bu ilişkilerin yürütülmekte olduğu genel çerçeve değiştirilmeli ve az gelişmiş ülkeler dünyadaki ağırlıkları ölçüsünde bir etkiye sahip olmalıdırlar.

Bu iki yaklaşım birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcıdır. YUED için makul bir zaman süresine gerek vardır. Ancak az gelişmiş ülkeler birlikte kendi kendine yeterliklerini artırmadan böyle bir düzenin kurulabilme şansı çok zayıftır. Kuzey karşısında pazarlık gücünün artırılabilmesi için birlikte hareket etme zorunluluğu vardır.

Her ne şekilde olursa olsun, bilinmelidir ki az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi zengin ülkelerin zararına değil yararınaadır. Böyle bir düzende dünya ekonomisinin yapısı Karşılaştırmalı Üstünlüklere göre yeniden düzenlenecek, dünya ticaret hacmi genişleyecek ve böylece toplam dünya kaynakları daha etkin kullanılırken, yoksulluk sorununun kalkması dünya barışına da katkıda bulunacaktır.

## A. GÜNEY-GÜNEY İŞ BİRLİĞİ

Az gelişmiş ülkeler, Kuzey'e karşı birlikte davranarak dünya sorunları konusunda ortak bir tutum almakta geç kalmışlardır. Bugün de Güney'in yeterince sıkı bir iş birliği içinde olduğu söylenemez. Oysa Kuzey, uluslararası ekonomik, mali, askeri ve siyasi konularda kendi grup çıkarlarını savunmak için oldukça sıkı bir dayanışma içindedir. Örneğin, OECD, Onlar Grubu, AET ve NATO gelişmiş piyasa ekonomisi ülkelerinin kurdukları örgütlerden bazılarıdır. Ayrıca, devlet veya hükümet başkanları zaman zaman bir araya gelerek



ortak görüşlerini belirlemektedirler. Varşova Paktı ve COMECON gibi kuruluşlar da Sosyalist Blok içinde işbirliği sağlayan örgütlerdir.

Oysa Güney gerek ekonomik, gerek politik görüş ayrılıkları dolayısıyla bu ölçüde kısı bir birlik kuramamıştır. Bu konudaki girişimler sınırlı kalmıştır. Güney-Güney işbirliği yolundaki ilk adımlardan birisi «Bağlantısız» ülkeler hareketidir. UNCTAD içinde «77'ler Grubu»nun oluşturulması Üçüncü Dünya ülkeleri arasında dayanışma sağlayan bir diğer gelişmedir. Bundan başka, zaman zaman yapılan bölgesel veya evrensel uluslararası forumlar da diğer bir dayanışma şeklidir. Öte yandan, UNCTAD, UNIDO ve UNDP ve ona bağlı Az Gelişmiş Ülkeler Arası Ekonomik İşbirliği (ECDC) ve Az Gelişmiş Ülkeler Arası Teknik İşbirliği (TCDC) programları çerçevesinde yapılan çalışmalar az gelişmiş ülkeler arası birlik ve kendi kendine yeterlik ilkelerinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

YUED'in kurulmasında uluslararası kurumlardaki değişimler kadar, kuşkusuz Güney'in kendi arasında iş birliğini gerçekleştirme önem taşımaktadır. Bugün, kalkınmanın finansmanı, sanayi malları üretim ve ticaretinin artırılması, teknoloji ve kalifiye iş gücü konusunda az gelişmiş ülkeler arasında verimli bir işbirliği kurmak olanağı vardır.

Henüz Güney'deki ufak tasarrufları yatırıma yöneltecek etkin bir mali sistem gerçekleştirilememiştir. Son yıllarda petrol ihraç eden ülkelerin gelirlerinde görülen büyük artışlar Güney'in kalkınması için çok önemli bir fırsat doğurmuştur. Ancak petrol fonları bugün Kuzey'deki mali piyasalara yatırılmakta, ve ancak az gelişmiş ülkelerin bu piyasalardan borçlanmalarıyla Güney'in sanayileşmesinde kullanılabilir. Oysa Güney'deki bu fonları doğrudan doğruya Güney'deki yatırımlara yönlendirecek bir mekanizmanın kurulmasında büyük yararlar vardır.

Sanayi alanında, tüm bölge ihtiyaçlarını karşılayacak ortak üretim plânlarının bilgi alışverişinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Az gelişmiş ülkeler ikili veya çok yanlı anlaşmalarla kendi aralarındaki sanayi malları ticaretini geliştirebilirler. Mümkün olan hallerde bölgesel iktisadi birliklerin kurulması için gerekli çabalar gösterilmelidir.

Az gelişmiş ülkelerin kısa bir dönemde Kuzey'e olan teknolojik bağımlılıklarını azaltmaları pek mümkün görünmemektedir. Ancak sınır-

lı olanaklarla yürüttükleri bilimsel ve teknik araştırma faaliyetlerini birleştirmeleri, «uygun» teknolojiye erişmelerinde çok daha etkili olabilir. Bundan başka özellikle ileri durumdaki az gelişmiş ülkelerde deneyimlerle sınanmış oldukça yararlı bir teknik bilgi birikimi vardır. Bu bilgilerin daha geri durumdaki az gelişmiş ülkelere sağlanması, gelişmiş ülkelere teknoloji transfer etmeden çok daha yararlıdır. Nihayet az gelişmiş ülkelerin teknoloji transferinde birlikte hareket etmeleri, pazarlık güçlerini yükselterek transfer koşullarını lehlerine değiştirebilir.

Diğer bir nokta da Güney'de çalışma koşullarının iyileştirerek teknik iş gücünün serbest dolaşımını sağlamaktır. Bugün bazı az gelişmiş ülkelerde oldukça ileri düzeyde yetişmiş bir insan gücü potansiyeli vardır. Kalkınmada çok yararlı olabilecek bu insan gücü çeşitli nedenlerle Kuzey'e göç etmektedir. Bu insan gücünü Güney'de değerlendirecek önlemlerin bir an önce alınmasında büyük zorunluluk vardır.

## **B. GLOBAL KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE DÜNYA HAMMADDE BUHRANI**

YUED'in kurulabilmesi için Güney'in olduğu kadar Kuzey'in de ekonomik çıkarların karşılıklı bağlılığı ilkesinden hareket etmesi gerekir. 1970'lerden sonraki uluslararası olaylar ülkeler arası ekonomik bağlılığı artırıcı yönde gelişmiştir.

1974 başında petrol fiyatlarındaki artışla başlayan dünya hammadde kıtlığı zengin ülkelerin az gelişmiş ülkelere bağlılığını birden bire önemli şekilde artırmıştır. Petrol buhranı bir yandan dünyada şiddetli bir enflasyonla birlikte işsizlik doğururken diğer yandan petrol üreticisi ülkelere önemli bir ekonomik güç kazandırmıştır. Hemen hemen tüm Batılı ülkeler ve Japonya petrol yönünden dış bağımlıdır. Örneğin petrol buhranının baş gösterdiği sıralarda Batı Avrupa'nın petrole bağlılığı yüzde 96, Japonya'nın ise yüzde 99 idi. (3) Zamanla sanayileşmiş ülkeler ekonomilerinde gerekli uyumları sağlayarak petrol dışalımını azaltmaya çalışmışlardır. Bu arada İngiltere Kuzey Denizi'nde bulunduğu kaynaklarla kendi tüketimini karşılayarak duruma gelmiştir. Ancak, görünüş odur ki, petrolün yerine yeni bir enerji kaynağı geçmedikçe petrolü olmayan ülkelerin dış bağımlılığı devam edecektir.

Öte yandan petrolü örnek alan diğer bir kısım az gelişmiş ülkeler de OPEC'e benzer karteller kurarak sahip oldukları madenler, ham maddeler ve ilkel mallar üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Ham madde ve ilkel malların dünyadaki dağılımı da bu tür kartelleşmelere olanak sağlayacak biçimdedir. Örneğin, Şili, Peru, Zambiya ve Zaire gibi dört az gelişmiş ülke dünya bakır ihracatının hemen hemen tamamını karşılarken Bolivya, Tayland ve Malaysia kalyan ihracatının yüzde 95 ini, Peru ve Meksika kurşun üretiminin yüzde 32 sini ve Venezuela da dünya demir cevheri ihracatının yüzde 31.7 sini tek başına karşılamaktadır. (3)

Gerçekte gelişmiş ülkeler erken sanayileşmelerinin bir sonucu olarak sahip oldukları metal ve metal-dışı madenleri büyük ölçüde tüketmişlerdir. Her ne kadar teknoloji doğal ham maddelere olan talebi azaltmaktaysa da bu kaynakların arzının giderik kıtlaşması karşısında gelişmiş ülkelerin ileride ham maddelere bağıllığının artacağını söylemek mümkündür.

Artan dünya kaynak kıtlığı mevcut uluslararası ekonomik ve politik güçleri değiştirip az gelişmiş ülkelerin nisbi etki ve güçlerinin artmasına neden olacak bir olaydır. Eskiden ham maddeler bol ve ucuz olarak temin edilebilmekteydi. Çoğu ham maddelerin satıcıları bu maddelere piyasa bulabilmek için birbirleriyle kıyasıya rekabet etmekteydiler. Başka bir deyimle ham madde piyasaları bir **alıcı piyasası** durumunda idi. Oysa bugün, sınırlı ham madde arzını elde etmek için birçok ülke birbirleriyle rekabet içine girmişlerdir. Bu yalnız petrol için değil, gıda, gübre, pamuk, kereste ve diğer madenler için de geçerlidir. Demek oluyor ki bugün ilk kez birçok ilkel maddeler alanında **satıcı piyasaları** doğmuştur.

Belirtmek gerekir ki bir yandan ham madde kıtlığı sanayileşmiş ülkeleri az gelişmişlere bağımlı kılarken, diğer yandan dünya gıda malları arzındaki kıtlama da ters yönde bir bağımlılık doğurmuştur. 1970'lerin başında gıda maddeleri fiyatlarında görülen şiddetli artışlar ve artan petrol giderleri dolayısıyla döviz rezervlerinin tükenmesi çoğu kez az gelişmiş ülkeleri, o arada özellikle en az gelişmiş ülkeleri önemli bir açlık sorunu ile karşı karşıya getirmiştir. Zengin

(3) Todaro, s. 307

(4) Overseas Development Council, *Agenda for Action*; 1974, Washington, Table C-10

buğday ve tahıl üretimleri dolayısıyla dünyanın zengin gıda ambarı hâlen Kuzey Amerika'dır. Kuraklık, ekim alanlarının sınırlılığı dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde azalan buğday üretimini ancak Kuzey Amerika'dan yapılan ithalâtla karşılanabileceği anlaşılmaktadır.

Diğer bir nokta da dünya petrol fiyatlarındaki artışın yalnız sanayileşmiş ülkeleri değil, aynı zamanda petrolü olmayan az gelişmiş ülkeleri de çok olumsuz yönde etkilediğidir. **Petrol ihraç eden** ülkeleri dört ayrı grupta toplayabiliriz: Birinci grupta Kolombiya, Meksika, Bolivya, ve Peru gibi petrol bakımından büyük ölçüde kendine yeterli ülkeler yer almaktadır. Bunlar petrol bûhranından önemli şekilde etkilenmemişlerdir. İkinci grupta yer alan Zaire ve Brezilya gibi bir ihraç edilebilir maden veya tarım ürününe sahip olan ülkeler de az etkilenmişlerdir. Çünkü bunların bir yandan petrol giderleri artarken, diğer yandan sattıkları malların fiyatlarını yükseltme olanağına sahiptirler. Üçüncü grupta, Güney Kore, Hong Kong, Taiwan ve Singapur gibi dışa açık sanayileşme modeli güden ülkeler yer alır. Bunlar ham madde ve ara mallar ithal edip bunları sanayi mamulü şeklinde işledikten sonra dışarıya ihraç ederler. Bunların ithalâtında enerji ham maddesinin payı yüksek olmakla birlikte, enerji fiyatlarındaki artışları sanayi mamullerinin fiyatlarını yükselterek alıcılara yansıtabilmişlerdir.

Nihayet, dördüncü grupta büyük ölçüde petrol ithal eden ve dışarıya satacak belirli bir ham maddesi veya sanayi ürünü bulunmayan az gelişmiş ülkeler gelmektedir. Güney Sahra Afrikası, Güney Asya (Hindistan, Pakistan ve Bangladeş), Merkezî Amerika bu grupta yer almaktadır. Türkiye de bu gruba girmektedir. Petrol fiyatlarındaki artıştan en fazla bu ülkeler zarar görmüşlerdir. Bu ülkeler toplam az gelişmiş ülkeler nüfusunun yüzde 50'den fazlasını oluşturmaktadır. Bu ülkelerin uluslararası piyasalardan borçlanma kapasiteleri de çok sınırlı bulunmaktadır. Diğer yandan petrol krizinden sonra dış turizmin gerilemesi ve sanayileşmiş ülkelerin dış yardımları kısımları bu ülkeleri çok olumsuz yönde etkilemiştir.

Özet olarak, 1970'lerden sonraki gelişmeler sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkeleri daha çok birbirine bağımlı hale getirmiştir. Ham madde fiyatlarındaki artışlar, petrol gibi ham maddelere sahip ülkelerin döviz belirleni ve uluslararası ilişkilerdeki güçlerini büyük ölçüde artırmıştır. Diğer yandan bir takım yoksul az gelişmiş ülkeler ise bu olaylardan büyük zarar görmüşlerdir. Bu gelişmeler, Kuzey-Güney

İlişkilerine yeni bir şekil vererek YUED'in bir an önce gerçekleştirilmesine yardımcı olabilir. Bütün sorun gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerin gelişen global karşılıklı çıkar bağılılığı içinde daha işbirlikçi davranıp davranmayacaklarına ve zengin hammaddelere sahip az gelişmiş ülkelerin daha talihsiz durumdaki Üçüncü Dünya ülkeleri ile dayanışmalarını sürdürüp, onların sorunlarını dile getirip getirmeyeceklerine bağlıdır.

### III. ULUSLARARASI EKONOMİ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Bu bölümde dünya ekonomisi açısından az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi istatistikî tablolar yardımıyla ortaya konacaktır. Ele alacağımız dönem, 1960'lardan sonraki dönemdir. Önce az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi üretimindeki yerleri belirtilecek, sonra dünya sanayi mamülleri ticareti açısından az gelişmiş ülkelerin durumu açıklanacak, son olarak da kalkınmanın dış finansmanı konusu üzerinde durulacaktır.

#### A. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER VE DÜNYA SANAYİ MAMÜLLERİ ÜRETİMİ

Tablo 1 de, az gelişmiş ülkelerin 1960 - 1975 döneminde sanayileşme hızları diğer ülke grupları ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tablodan görüleceği gibi az gelişmiş ülkelerin sanayileşme hızları yüzde 7.4 ile gelişmiş piyasa ekonomisi ülkeleri ile merkezi plânlı ekonomiler arasında yer almaktadır. Ele alınan dönemde gelişmiş piyasa ekonomilerinin sanayileşmeleri yüzde 6 ile en düşük düzeyde kalmıştır. Öte yandan beş yıllık dönemler itibarıyla incelendiğinde bu ülkelerin sanayi kalkınma hızları giderek azalan bir eğilim göstermektedir. Oysa az gelişmiş ülkeler hem ortalama olarak hızlı bir oranda sanayileşmişler, hem de sanayileşmeleri dönem sonunda bir artış göstermiştir. Tablodan anlaşılacağı gibi, en yüksek sanayileşme hızı yüzde 9.3 ile merkezi plânlı ekonomilerde görülmüş ve bu oran dönem içinde az çok sabit kalmıştır.

Tablo — 1

Ülke Gruplarına göre Dünya Sanayi Katma Değerinde Reel Yıllık Artış Hızları %

Yıllar	Az Gelişmiş Ülkeler	Gelişmiş Piyasa Ekonomisi Ül.	Merkezi Plânlı Ekonomiler
1960—1975	7.4	6.0	9.3
1960—1965	6.7	6.7	9.1
1965—1970	6.0	5.3	9.4
1970—1975	6.7	3.2	9.0

Kaynak : United Nations, Monthly Bulletin of Statistics, May 1976, s. 75.

Az gelişmiş ülkelerde sanayi mamüllerinde görülen hızlı artışlar son yıllarda bu ülkelerde girilen yoğun kalkınma hamlesinin bir sonucu olarak dönüşülebilir. Ancak bunda, kalkınmaya başlanılan çok düşük üretim düzeylerinde karşılanmamış yoğun bir iç talebin varlığının katkısı olduğu da bir gerçektir. Ayrıca sıfırdan belirli bir üretim düzeyine ulaşmak istatistikî anlamda büyük bir hızı ifade edecektir.

Üretimin bileşimine bakıldığında az gelişmiş ülkelerin en hızlı gelişmeyi makine, taşıma araçları, kimya-sanayii ve diğer teknik yönden oldukça karmaşık malların üretiminde sağladıkları anlaşılır. Tablo 2 de görüldüğü gibi, en düşük büyüme ise dış talebe uygun olarak dokuma, giyim, ayakkabı ve deri mamulleri endüstrilerinde ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, nisbi olarak büyümenin en hızlı olduğu alanlar makine ve donatımı kapsayan metal ürünleri sanayii ile ana metaller, giyim ve ayakkabı sanayileridir.

Tablo — 2

Sektörlere göre Sanayi Üretiminde Karşılaştırmalı Yüzde Büyüme Oranları (1960—1977)

Sektörler	Gelişmiş Ülkeler	Az Gelişmiş Ülkeler	Dünya (Sosyalist Blok Dahil)
Gıda, içki, tütün	3.7	5.5	4.4
Dokuma	2.9	3.8	3.7
Giyim, deri, ayakkabı	2.1	6.3	3.8
Ağaç ürün., mobilya	4.0	5.4	4.9
Kâğıt, basım	3.6	5.4	4.4
Kimya, petrol, lastik ürün.	7.5	7.4	8.1
Metal-dışı madeni ürünler	4.2	7.8	5.5
Ana metaller	3.5	7.8	4.7
Madeni ürün., makine ve dona.	5.3	10.6	7.5
İmalât sanayiî-Genel	4.8	6.7	6.1

Kaynak : United Nations, *Monthly Bulletin of Statistics*, August 1978, s. 38

Az gelişmiş ülkelerin sanayi mamulleri üretim artışlarında gösterdikleri bu başarıya rağmen, Tablo 3 de görüldüğü gibi toplam dünyaya sanayi mamulleri üretimindeki payları çok düşüktür. 1975 yılında dünya sanayi üretiminde az gelişmiş ülkelerin payı sadece yüzde 8.6 olmuştur. Öte yandan 1960 ile 1975 arasındaki 15 yıllık dönemde az gelişmiş ülkelerin paylarındaki artış yüzde 1.7 gibi çok düşük bir düzeyde kalmıştır. Tabloda gelişmiş piyasa ekonomisi ülkelerinin paylarında bir düşüş görülmekle birlikte, bunun nedeni Sosyalist Blok ülkelerinde ortaya çıkan hızlı sanayileşmedir.

Tablo — 3

Dünya Sanayi Katma Değeri içinde Ülke Gruplarının Payları,  
1960—1975 (%)

Yıllar	Az Gelişmiş Ülkeler	Merkezi Plânlı Ekonomiler	Gelişmiş Piyasa Ekonomiler
1960	6.9	81.1	75.0
1961	7.1	19.9	73.9
1962	7.1	19.1	73.8
1963	6.9	19.5	73.6
1964	7.0	19.3	73.7
1965	6.9	19.6	73.5
1966	6.8	19.6	73.3
1967	6.8	21.0	72.2
1968	6.9	21.3	71.8
1969	7.0	21.5	71.3
1970	7.3	22.6	70.0
1971	7.6	23.4	69.0
1972	7.7	23.4	68.9
1973	7.9	23.3	68.8
1974	8.2	24.9	66.9
1975	8.6	27.7	63.7

Kaynak : UNIDO, *World Industry since 1960: Progress and Prospects*, New York: United Nations, 1979, s. 34.

Öte yandan, az gelişmiş ülkelerin sanayi büyüme hızları kendi aralarında da büyük farklılıklar göstermektedir. En yüksek sanayileşme hızları orta ve yüksek geliri az gelişmiş ülkelerde görülürken, özellikle en yoksul olan ülkelerde sanayileşme hızları da çok yavaş olmuştur. Tablo 4 de görüldüğü gibi, 1966—1975 döneminde toplam az gelişmiş ülkeler sanayi üretiminin yaklaşık dörtte üçünü sayıları on kadar az gelişmiş ülke üretmiştir. Bu ülkelerin toplam nüfusa oranı ise yüzde 60 dolayındadır. Demek oluyor ki geri kalan, nüfusun yüzde 40'ı toplam üretimin ancak dörtte birini sağlamıştır. Bu ise büyük bir dengesizliği yansıtmaktadır.



Tablo — 4

1966—1975 Döneminde Toplam Az Gelişmiş Ülkeler  
Sanayi Üretiminde Bazı Ülkelerin Yüzde Payları  
(1970 fiyatlarıyla)

Ülke	Katkı (yüzde)
Brezilya	23.9
Meksika	10.7
Arjantin	9.4
Güney Kore	8.2
Hindistan	5.9
Türkiye	5.0
Iran	2.9
Endonezya	2.5
Hong Kong	2.4
Tayland	2.3
Toplam	73.2

Kaynak : UNIDO, *World Industry*, s. 42.

O halde, özet olarak bu tabloların ortaya koyduğu sonuçlar şunlardır: Son on beş yıllık dönemde, az gelişmiş ülkeler özellikle daha yoğun sermaye ve ileri teknoloji gerektiren endüstrilerde nisbeten hızlı bir sanayileşme göstermiş iseler de bu Lima Amacını gerçekleştirmeye yeterli değildir. Halen az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi üretimi içindeki payları çok düşüktür ve bu paylarındaki artış hızları da ümit verici olmaktan uzaktır. Öte yandan az gelişmiş ülkelerin kendi aralarında sanayileşme yönünden önemli dengesizlikler görülmektedir. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan az gelişmiş ülkeler sanayileşmeden yeterli bir pay alamamaktadırlar.

## B. SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

Sanayileşme, doğurduğu içsel ve dışsal ekonomiler, hızlı teknolojik ilerleme ve eğitici etkileriyle kalkınmanın dinamik motorudur. O nedenle özellikle 1950'lerden sonra sanayileşme ile kalkınma eşan-

lamlı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. (5) Ancak, az gelişmiş ülkeler sahip oldukları doğal kaynaklar, nüfus, ekonomik ve siyasal sistemlerindeki farklılıklar dolayısıyla farklı sanayileşme modelleri benimsemişlerdir.

1960'ların ortalarına kadar sanayileşmenin ana amacı sanayi üretiminin artırılması şeklinde düşünülmüştür. Gerçekten de sanayi üretiminin milli gelir içindeki payının artırılması iktisadî kalkınma için çok büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte sanayileşmeyi diğer ekonomik ve sosyal amaçlardan soyutlanmış olarak ele almak olanaksızdır. O nedenle az gelişmiş ülkelerin sanayileşme politikalarında giderek şu noktalar önem kazanmıştır.

1. Kaynak etkinliği: Uygulanan yoğun ithalât-ikamesi politikaları çoğu ülkelerde kaynak dağılımını bozmuş, yüksek maliyetli, verimsiz endüstrilerin doğmasına neden olmuştur. O nedenle az gelişmiş ülkeler zamanla ihracata-yönelik sanayileşme modellerine ağırlık vererek üretimde kaynak etkinliğini artırmaya çalışmışlardır.

2. Sosyal amaçlar: Denetimsiz bir sanayileşme, köyden kente göçleri artırarak işsizliği yaygınlaştırmakta, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımını bozmakta, önemli mesken, eğitim, sağlık, v.b. sosyal sorunlar doğurmaktadır. Sanayileşmenin gerçek bir refah artışı doğurabilmek için sosyal politikalarla desteklenmesi gerektiği, bugün artık iyice anlaşılmıştır. Bundan ötürü, az gelişmiş ülkeler kalkınma planlarında sosyal refah ve gelir dağılımında eşitlik gibi amaçlara eskiye göre daha çok yer vermektedirler.

3. Kendi kendine yeterli olma: Daha önce ayrıntılı şekilde belirtildiği gibi, az gelişmiş ülkeler Kuzey'e olan bağımlılığın azaltılmasına ve kendi kendine yeterli olma amacına büyük önem vermektedirler. Bu kavram otarşil demek olmayıp, ulusal kaynaklar üzerinde tam bir denetim, yabancı sermayenin kontrol edilmesi ve dış pazarların çeşitlendirilmesi gibi amaçları ifade eder. Çoğu bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkede kendi kendine yeterlik, eski sömürgeci ülkeye olan bağlılığın tüm izlerinin ortadan kaldırılması demektir.

4. Tarımın önemi: Sanayileşme, ekonominin çeşitli kesimleri arasında kritik bir denge gerektirir. Bu arada özellikle tarımın rolü

(5) Halil Seyidoğlu, *Promotion of Industrial Goods by Developing Countries*, UNIDO, ID/WG. 308/1, September 1979, s. 1

ihmal edilmemelidir. Tarım, sanayinin kurulması için gerekli döviz kaynağını sağlamakta ve sanayi mamulleri için bir pazar oluşturarak sanayinin girdi ihtiyacının karşılamaktadır. Birçok az gelişmiş ülke tarıma gereken önemi vermemesinin bir sonucu olarak en temel gıda maddeleri için dahi dışarıya muhtaç duruma gelmiştir.

Ülke kaynaklarının durumuna, ülkenin ekonomik ve politik sistemine ve kalkınma amaçlarına verilen ağırlıklara göre az gelişmiş ülkeler farklı kalkınma stratejileri benimsemişlerse de bu stratejileri iki ana grupta toplamak mümkündür: İthalât-ikamesi ve ihracatın teşviki.

1950'lerde ve 1960'ların başında, çoğu az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir farkını kapamak için yoğun bir ithalât-ikamesi politikası uygulamıştır. Yerli endüstrilerin dış ticaret kısıtlamalarıyla sıkı bir şekilde korunarak sanayi üretiminin artacağı, işsizliğin önleneyeceği, ödemeler bilançosu açıklarının giderileceği ve ülkenin ihracat piyasalarına açılacağı ümit edilmiştir. İthalât-ikamesi önce, ikamenin nisbeten kolay olduğu tüketim malları endüstrilerinden başlaması, giderek ara malları ve sermaye malları üreten endüstrilere de yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Gerçekten de bu politikalar sayesinde az gelişmiş ülkeler, özellikle tüketim malları alanında önemli başarılar sağlamışlardır. Ancak 1960'ların sonunda bu politikaların sakıncaları açıkça görülmeye başlamıştır.

Yüksek düzeyde himayecilikle sürdürülen sanayileşme yüksek maliyetli, endüstriler doğurmuştur. Üretim iç piyasa ile sınırlı kalmış, ülke bir türlü dışa açılmamıştır. İhracat endüstrileri aleyhine işleyen bu mekanizma sonucunda, ülkenin döviz gelirleri azalmış, kaynak ve teknoloji yönünden dışa bağımlılık artmış ve işsizlik büyümüştür.

1960'ların sonunda bu başarısız ithalât-ikamesi deneyiminden sonra birçok ülke ihracatın teşviki ve serbest ticaret modelleri üzerinde durmaya başlamıştır. Hong Kong ve Singapur gibi ufak ülkelerle, Güney Kore gibi orta büyüklükteki ülkeler sanayi mamulleri ihracatında önemli başarılar sağladılar. Öte yandan Hindistan, Brezilya ve Meksika gibi ülkeler de önemli birer sanayi mamulü ihracatçısı durumuna geldiler.

İhracata yönelik sanayileşme karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir sanayileşme modelidir. Böyle bir stratejinin kaynak dağılımında etkinlik doğuracağı savunulmaktadır. Bu politikalar sonucunda birçok

az gelişmiş ülke emek veya doğal kaynak yoğun mallarla bazı basit teknoloji gerektiren mallarda önemli birer ihracatçı durumuna gelmiştir. Bazıları da radyo, televizyon ve hesap makinesi gibi mühendislik bilgisi gerektiren mallarda büyük başarı kazanmışlardır.

Ancak 1970'lerde dünya ekonomisindeki gelişmeler, ihracatın teşvikini daha önceki yıllardaki kadar ümit verici olmaktan çıkarmıştır. Dünya para buhranı, sanayileşmiş ülkelerde yeniden canlanan hi-mayecilik ve şiddetli enflasyonla birlikte işsizlik gelişmiş ülkelere sanayi mamulü ihracı olanağını büyük ölçüde azaltmıştır.

Kalkınma stratejileri konusunda iki noktanın belirtilmesinde yarar vardır: (a) Bütün ülkeler için her zaman geçerli olacak tek bir en iyi strateji yoktur. Aksine, ülkenin belirli ekonomik amaçlarına, ekonomik ve politik yapısına göre uygun politikalar vardır. (b) Kalkınma politikaları kör ve katı bir biçimde uygulanmamalıdır. Bu politikalar kalkınmanın çeşitli yönlerine uydurabilecek bir esneklik içinde ele alınmalıdır. Örneğin bir ithalat-ikamesi politikası yalnız iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda sanayi mamulleri ihracatını artıracak şekilde düşünülmalıdır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, özellikle 1960'ların sonundan itibaren sanayileşme alanında politika tercihleri ithalat-ikamesinden ihracata-yönelik strateji yönüne kaymıştır. Böyle bir politikanın teorik üstünlükleri inkâr edilemez. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki 1970'lere benzer dünya ekonomisinin karışık ve buhranlı dönemlerinde çok aşırı bir ihracatın teşviki politikası, ülkeyi uluslararası ekonominin bozucu etkilerine karşı tamamen savunusuz bırakarak, dışa bağımlılığı artırır ve ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkileyebilir. O nedenle ekonomik kalkınmada, kendi kendine yeterlik ilkesi açısından ihracata-yönelik sanayileşmede aşırılığa kaçılmamalı. Ülkenin dışa bağımlılığı azalacak biçimde iç ve dış piyasalara yönelik politikalar makul bir denge içinde birlikte uygulanmalıdır.

### C. SANAYİ MALLARI DÜNYA TİCARETİ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Sanayi malları ihracatı artırılmadan hızlı bir sanayileşme düşünülemez. Sanayi malları ihracatı piyasa darlığını giderir ve Karşılaştırılmalı Üstünlüklere uygun biçimde akıncak dağılımını geliştirir ve ve-

rimliliği yükseltir. İkinci olarak, sanayileşmenin gerektirdiği sermaye malları ve teknolojinin ithal için gerekli olan döviz sağlar. Bu bölümde sanayi malları ticaretinde az gelişmiş ülkelerin yeri ve başlıca özellikleri gözden geçirilecektir.

Tablo 5 de görüldüğü gibi, 1960—1976 döneminde az gelişmiş ülkeler toplam ihracat gelirleri içinde sanayi gelirlerinin payını önemli şekilde artırmışlardır. Nitekim 1960'da yüzde 19.5 olan sanayi mamulleri ihracatı 1976 yılında yüzde 45'le çıkmıştır. Oysa aynı yıllarda gelişmiş piyasa ekonomisi ülkelerinde bu oranlar yüzde 70.3'den yüzde 79.7'ye çıkarken merkezi planlı ekonomilerde yüzde 68 dolaylarında sabit kalmıştır. Az gelişmiş ülkelerin sanayi malları ihracatında görülen bu artışta uygulanan ihracatı özendirme önlemlerinin etkisi olmakla birlikte asıl neden sanayileşmedir. Başka bir deyişle az gelişmiş ülkelerde sanayileşme ile birlikte ihracatın yapısı da sanayi mamulleri yönünde bir değişme göstermiştir.

Tablo — 5

Toplam İhracat Gelirleri İçinde Sanayinin Payı (%)

Ekonomik Grup	1960	1965	1970	1972	1974	1975	1976
Gelişmiş Piyasa	70.3	72.7	76.1	76.6	76.5	79.2	79.7
Merkezi Planlı	67.2	71.2	68.4	71.5	68.5	70.3	66.7
Az Gelişmiş	19.5	25.4	35.7	38.7	42.4	42.6	45.1
Dünya	61.1	65.4	71.4	73.0	72.8	74.0	74.4

Kaynak : UN, *World Industry*, s. 141

Az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi malları ihracatı içindeki payları ise Tablo 6 da gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı gibi, az gelişmiş ülkelerin 1965 de dünya sanayi mamulleri içinde yüzde 4.6 olan payları 1976 da yüzde 8.0'e çıkarken gelişmiş piyasa ekonomisi ülkelerinde bu oran yüzde 83 dolaylarında sabit kalmış ve Sosyalist Blok ülkelerinde yüzde 12.5'den yüzde 8.8'e gerilemiştir. Sanayi malları ihracatında reel artış oranına bakıldığında 1965-1974 döneminde az gelişmiş ülkelerin ortalama yıllık yüzde 16.3 oranında sanayi malları ihracatı artışı gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu oran diğer iki ülke grubundan daha yüksektir. Ayrıca söz konusu dönemde az gelişmiş ülkelerin reel sanayi üretimlerinin yaklaşık yüzde 7.4 dolaylarında olduğu düşünülürse, sanayi ihracatındaki artışın çok daha önemli

olduğu ve sanayi üretimindeki artışın iki katını aştığı söylenebilir. Bu hızlı ihracat artışın, az gelişmiş ülkelerin ihracatı özendirme çabalarının bir sonucudur. Ancak bunda, özellikle 1970'lerin başlarına kadar sanayileşmiş ülkelerde görülen dünya ticaretini liberalleştirme çabalarının da katkısı olduğu unutulmamalıdır. 1974 de petrol fiyatlarındaki artışın doğurduğu dünya ekonomik istikrarsızlığı ve gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan «yeni himayecilik» az gelişmiş ülkelerin ihracatını da olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim tabloda görüldüğü gibi, 1975 yılında az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi ihracatındaki payları, bir önceki yıl yüzde 7.1'den yüzde 6.6'ya düşmüştür. Oysa gelişmiş piyasa ekonomilerinde önemli bir düşüş görülmemiştir.

Tablo — 6

Ülke Gruplarına göre Dünya Sanayi Malları İhracatı, (carî, milyar dolar)

Ülke Grubu	1965	1973	1974	1975	1976	1975 - 1974 Reel Büyüme, %
Az Gelişmiş	4.6	24.3	32.5	33.2	45.0	
Yüzde	4.5	7.0	7.1	6.6	8.0	16.3
Gelişmiş Piyasa	84.5	289.0	365.0	419.0	469.0	
Yüzde	83.0	83.5	84.4	84.0	83.2	10.8
Merkezî Plânlı	12.7	32.8	38.7	46.7	50.0	
	12.5	9.5	8.5	9.4	8.8	5.9
Dünya	101.8	346.1	457.2	498.9	564.0	
Yüzde	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	10.6

Kaynak : UNCTAD, *Handbook*, 1976, s. 78, UN, *Yearbook of International Trade Statistics*, 1975, s. 156, UN, *Bulletin of Statistics*, Feb. 1978, s. 94.

Ancak, az gelişmiş ülkelerin sanayi mamulleri ihracatında görülen bu hızlı artışa, rağmen, toplam dünya sanayi ihracatı içindeki payları yine de çok düşüktür. Bu düşük ihracat oranlarının Lima hedeflerini karşılamaya yeterli olmadığı ise açıktır.

Öte yandan, az gelişmiş ülkeler arasında sanayi ihracatı bakımından büyük dengesizlikler görülmektedir. Tablo 7 de görüldüğü gibi, toplam az gelişmiş ülkeler sanayi malları ihracatının yüzde 75'e yakın kısmını on kadar ülke karşılamaktadır. Bu yığılmada, uygulanan sanayi tecrübeler, yönetim bilgisi, siyasal istikrar, eğitim düzeyi, ku-

rumsal alt yapı, taşıma ve haberleşme alanındaki gelişme gibi faktörler neden olmuştur. (6) Özellikle,

Tablo.— 7

Başlıca Sanayi İhracatçısı Az Gelişmiş Ülkeler, 1975

Ülke	1975 Milyon Dolar	Toplam Az Gelişmiş Ülkeler Sanayi İhracatçısının Yüzdesi
Hong Kong	5.590	15.8
Taiwan	4.303	12.2
Güney Kore	4.138	11.7
Yugoslavya	2.903	8.2
Singapur	2.233	6.3
Brezilya	2.192	6.2
Meksika	2.090	5.9
Hindistan	1.961	5.6
Arjantin	723	2.5
Malaysia	664	1.9
Diğer	9.083	24.4
Tüm Az Gelişmiş Ülkeler	35.280	100.0

Kaynak : UN, *Yearbook of International Trade Statistics*, 1977.

amırlı iç piyasaları dolayısıyla ihracata-yönelik sanayileşme politikası uygulanan Kore, Singapur ve Taiwan önemli bir ihracat başarısı sağlamıştır.

Diğer yandan az gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki sanayi malleri ihracatı çok düşüktür. Oysa bu ülkeler arasında ticaretin artırılması birlikte kendi kendine yeterliğin sağlanması bakımından çok büyük bir önem taşımaktadır. Tablo 8'den görüleceği gibi, 1976 yılında az gelişmiş ülkelerin sanayi malleri ihracatının ancak yüzde 31 birbirine gitmekte, yüzde 62.2 si gelişmiş ülkelerde, yüzde 6.7 si de Merkezi plânlı ekonomilere yapılmaktadır. Dünya ticaretinin çok

(6) Donald B. Keasing, *World Trade and Output of Manufactures: Structural Trends and Developing Countries' Exports*, World Staff Paper No. 316, Washington, 1979, s. 26.

önemli bir payı gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapılmaktadır. Geleneksel olarak az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere yaptıkları sanayi mallarını ihracatında önemli bir artış sağlanmıştır. Nitekim, gelişmiş ülke piyasalarına yaptıkları sanayi ihracatının toplam sanayi ihracatları içindeki payları 1955 de % 45,4, 1965 de % 56,7, 1973 de % 86,7 olmuştur. (7) Az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke piyasalarına girmekte gösterdikleri bu başarının Petrol Buhranından sonra değiştiği anlaşılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin uyguladıkları yeni himayeci önlemler dolayısıyla bu ülkelere yapılan ihracat 1976 yılında yüzde 62,2'ye gerilemiş, buna karşılık az gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapılan ihracat bir artış göstermiştir. Aslında, yukarıda belirttiğimiz gibi az gelişmiş ülkelerin kendi aralarında ticareti artırımlarında YUED'in kurulması bakımından büyük bir zorunluluk vardır.

#### Yeni Himayecilik Dalgası

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1974 Petrol Buhranı'nın patlak vermesine kadar Sanayileşmiş Batılı ülkeler dünya ticaretinde liberasyon uygulamasına girmişlerdir. Bu dönemde özellikle GATT çerçevesinde yapılan çok-yanlı görüşmelerle ithalât kotaları kaldırılmış, ve gümrük tarifelerini kaldırmak için büyük adımlar atılmıştır.

**Tablo — 8**

#### Dünya Sanayi Malları İhracatı, 1976

İhracat Yapılan İhracat Yapan	Gelişmiş Piyasa Ülkeleri	Az Gelişmiş Ülkeler	Merkezi Pİanlı	Toplam Dünya Milyar Dolar
Gelişmiş Piyasa Ülkeleri	68,4	25,8	5,8	469
Az Gelişmiş Ülkeler	62,2	31,1	6,7	45
Merkezi Pİanlı Ekonomiler	18,0	14,0	68,0	50

Kaynak : UN, *Monthly Bulletin of Statistics*, February and June 1978.

Dış ticaret kısıtlamalarının yumuşatıldığı bu dönemde, az gelişmiş ülkeler önemli ihracat artışları gerçekleştirmişler, bu da söz konusu ülkelere ekonomik kalkınmaya hissedilir bir katkıda bulunmuştur. Bu dönemde uygulanan miktar kısıtlamaları, Japonya'nın ihracatı üzerine konulan kısıtlamalar (gönüllü ihracat kotaları) ile

(7) UNCTAD, *Handbook*, 1976, s. 173.



Uluslararası Pamuklu Dokuma Anlaşması idi. Bu son anlaşma ile pamuklu dokuma için ihracatçı ülkelere kotalar konulmuş ve kotaların yılda yüzde 6 oranında artması kabul edilmiştir.

Oysa, 1974 Dünya Petrol Buhranından sonra dış ticaretteki bu liberasyon akımı tersine dönmüş ve sanayileşmiş ülkelerde 1930'lardakine benzer yeni bir himayecilik dalgası başgöstermiştir. Bu yeni himayecilik daha çok kotalara dayanmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler açısından yeni kısıtlamaların en ciddiisi dokuma ve giyim alanında ortaya çıkmıştır. Uluslararası Pamuklu Dokuma Anlaşmasının yerine geçen Multifiber ile AET ülkeleri belli başlı üretici ülkelerin ihracatını çok düşük kotalarla sınırlandırdı ve kotalarda yapılacak yıllık artış oranlarını çok düşük olarak belirledi. Başta ABD olmak üzere diğer ülkeler de benzer önlemler aldılar ve bu arada ayakkabı konusunda da miktar kısıtlamaları koydular. Milliyetçi Çin, Güney Kore, ve Hong Kong gibi ülkeler bu kısıtlamalardan büyük zararlar gördüler. Çelik konusunda gerek ABD, gerekse AET minimum referans fiyatları belirlediler ve daha düşük fiyattan yapılacak ithalâta anti-dumping yasalarını uygulayarak aradaki farkı vergi olarak tahsil etme yoluna gidildi. Böylece az gelişmiş ülkelerin referans fiyatının altından ihracat yapmaları önlenmiş oluyordu.

Öte yandan, Japonya, Kore, ve Taiwan'la ihraç ettikleri radyo, televizyon ve diğer elektronik araçlar üzerine kota konulmasını öngören ve «piyasa düzenleme anlaşmaları» adı verilen anlaşmalar yapıldı. (8)

Bunlara ilâve olarak sanayileşmiş ülkelerde sanayiye yapılan hükümet yardımları arttı. Petrol Buhranından önce yalnızca gemi yapım sanayine sübvansiyon verilirken şimdi bu tür hükümet yardımları «rationalization» uygulaması adı altında pekçok endüstriye yapılmaya başlandı. Bütün bunlardan ayrı olarak AET içinde, sentetik, elyaf, çelik ve gemi inşa alanlarında kartelleşme eğilimleri belirdi.

Yeni himayecilik, yukarıda belirtildiği gibi, tarife-dışı kısıtlamalar, yerli endüstrilere hükümet yardımı ve ticaretin kartelleşmesi

(8) Bela Balassa, *World Trade and the International Economy: Trends, Prospects and Policies*, World Bank Staff Working Paper No. 282, May 1978, ss. 16—22.

şeklinde ortaya çıkmıştır. İlerde bu kısıtlayıcı önlemler yenilerinin izlemesi beklenebilir. Yeni himayeciliğin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisi yıkıcı olacaktır. Bundan en fazla zarar görecekler de ihracata-yönelik sanayileşme izleyen az gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkeler değişen dünya koşulları altında sanayileşme politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaklardır. Dünyada böyle bir eğilimin yaygınlaşmasından ise dünya ticareti büyük zararlar görecek tir.

#### D. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANI

İktisadi kalkınma GSMH'dan yatırıma ayrılan payın büyüklüğüne bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde gayri safi yatırımların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı 1960'ların başında yüzde 16.3 ike 1970 lerin başında yüzde 20.5'e yükselmiştir. Ancak, yatırıma ayrılan payın büyüklüğü adam başına düşen milli gelirle yakından ilgilidir. Tablo 9 da görüldüğü gibi, az gelişmiş ülkeler arasında farklılıklar vardır. Düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde yatırım oranı da düşük olmakta, gelir düzeyi arttıkça yatırım oranı da yükselmektedir. Tablodan görüleceği gibi, en düşük gelir grubunda yer alan ülkelerin yatırım oranında 1960'larda hafif bir artış olmuş, ondan sonra bu oran sabit kalmıştır.

Tablo — 9

Az Gelişmiş Ülkelerde Gayri Safi Sermaye Birikiminin  
GSYH içindeki Payı %

Gelir Grubu	1960—1962	1967—1969	1973—1975
Düşük	13.2	14.4	14.4
Düşük orta	14.7	16.6	20.4
Orta	17.5	18.4	23.2
Üst Orta	18.3	18.8	21.5
Yüksek	20.1	23.3	23.8
Az Gelişmiş Ülkeler	16.3	18.3	20.5

Gayri safi yatırımların kaynağı yurtiçi tasarruflarla dış sermaye akımıdır. Tablo 10 az gelişmiş ülkelerde, 1960 - 1973 döneminde toplam yurtiçi yatırımların finansmanında ulusal tasarruflarla dış kaynakların dağılımı görülmektedir.

**Tablo — 10**

**Az Gelişmiş Ülkelerde Yatırımların Finansmanında İç ve Dış Kaynakların Bölünüşü, 1960—1973 (%)**

Gelir Grubu	Ulusal Tasarruflar	Dış Kaynaklar	Toplam
Düşük	41.8	58.2	100.0
Düşük Orta	67.5	32.5	100.0
Orta	80.0	20.0	100.0
Üst Orta	85.6	14.4	100.0
Yüksek	155.5	— 55.0	100.0

Kaynak : *World Industry*, s. 289.

Tablo 10, yatırımların milli gelire bağlı olduğu gerçeğini bir kez daha sergilemektedir. En düşük gelir grubundaki ülkeler milli gelirin çok düşük bir payını yatırıma ayırabilmektedir. Bu ülkelerde yatırımların önemli bir payı dış kaynaklar tarafından finanse edilmektedir. Gelir düzeyleri yükseldikçe ulusal tasarruflar artmakta ve dış kaynakların payı azalmaktadır. En üst gelir grubunda yer alan ülkeler de ise iç tasarruflar yatırımları aşmakta ve aradaki fark sermaye ihracı şeklinde yurt dışına gönderilmektedir. Bunlar zengin petrol gelirlerine sahip az gelişmiş ülkelerdir.

En sağlam kalkınma yolu, kuşkusuz ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanarak kalkınmasıdır. Ancak, belirli bir kalkınma düzeyine ulaşmak için ulusal kaynakların yetersizliği karşısında dış kaynaklara baş vurmak zorunlu olmaktadır. O nedenle dış kaynakların miktarı ve verilmiş koşulları gibi konular az gelişmiş ülkelerin kalkınması için çok büyük bir önem taşımaktadır. Tablo 11 de 1970 - 1977 döneminde, ödünlü ve ödünsüz az gelişmiş ülkelere sağlanan tüm dış kaynakların miktarı gösterilmiştir.

Tablo — 11

Az Gelişmiş Ülkelerin Sağladıkları Toplam Dış Finansman Kaynakları, 1970—1977 Toplam Miktar ve yüzde dağılımı

Yardımanın niteliği	1970	1973	1974	1975	1976	1977
Toplam Dış Kaynak						
Milyar dolar (cari)	16.7	30.0	33.0	51.2	52.9	63.2
Resmî Kalkınma Yardımları	48.2	38.5	46.3	38.1	35.4	30.6
DAC	40.5	30.3	33.7	26.7	25.3	23.6
OPEC	3.0	4.0	9.2	9.7	8.6	5.9
Merkezi Plânlı Ekon.	4.7	4.2	3.4	1.7	1.5	1.1
Piyasa Koşullarından Kredi	51.9	61.4	53.8	62.0	64.6	69.3
DAC	47.0	32.4	26.6	40.4	35.5	40.2
OPEC	0.6	0.5	2.8	2.9	3.0	1.3
Uluslararası Bankalar	3.6	28.2	24.1	18.5	25.9	27.8
Merkezi Plânlı Ekon.	0.7	0.3	0.3	0.2	0.2	0.0

Kaynak : OECD, Development Co-Operation, 1978, Tablo A. 1, s. 189.

Tablonun incelenmesinden bazı önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Birinci olarak 1970-1977 döneminde toplam dış kaynak tutarı 16.7 milyar dolardan 63.2 milyar dolara çıkmıştır. Cari fiyatlarla ifade olunan bu değerler sabit fiyatlara dönüştürüldüğünde reel artış miktarı çok daha az olacaktır. İkinci olarak, toplam dış kaynak transferleri içinde resmî kalkınma yardımlarının payı azalmakta, piyasa koşullarından sağlanan kredilerin miktarı ise artmaktadır. Nitekim, 1970 de yüzde 48.2 olan resmî kalkınma yardımlarının payı 1977 de yüzde 30.6 ya düşerken piyasa koşullarından verilen ödünsüz kredilerin payı aynı yıllarda yüzde 51.9'dan 69'e çıkmıştır. Böyle bir gelişme kuşkusuz az gelişmiş ülkelerin çok aleyhine olmaktadır. Çünkü, genellikle yüksek faizli, ve kısa vadeli olan ödünsüz kredileri kalkınmanın gerektirdiği özveri ile bağdaştırmak çoğu kez olanaksızdır. Diğer yandan piyasa koşullarına göre daha yumuşak olan resmî kalkınma yardımlarının da projeye bağlı olarak ve giderek daha çok yardım verenin mallarının satınalımı kaydıyla verilmesi de çok olumsuz bir gelişmedir.

Geleneksel olarak az gelişmiş ülkelere kalkınma fonu sağlayan temel kaynak OECD ülkelerinin oluşturdukları Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) dir. Tablodan görüleceği gibi, DAC fonlarının az

gelişmiş ülkelere sağlanan toplam kaynak transferi içindeki payı 1970 de yüzde 87.5 (ödünlü ve ödünsüz) iken 1977 de yüzde 63.8'e düşmüştür. Bunun nedeni zamanla DAC-dışı kaynakların kazandığı önemdir. Bunlar arasında OPEC - ülkelerinin az gelişmiş ülkelere sağladıkları dış kaynaklarla uluslararası bankalardan, özellikle Eurodollar piyasasından yapılan dış borçlanma başta gelmektedir. Tablodan ayrıca, DAC fonları içinde resmî kalkınma yardımları (ODA) payının giderek azaldığı, buna karşın ödünsüz koşullarla verilen kredilerin payının giderek arttığı açıkça görülmektedir.

1970-1980 dönemi Birleşmiş Milletler tarafından **İkinci Kalkınma Onyılı** olarak ilân edilmiş ve bu dönemde gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin % 0.7 sini her yıl az gelişmiş ülkelere kalkınma yardımı olarak ayırmaları öngörülmüştür. Oysa Tablo 12 de görüldüğü gibi bu oran 1960 da % 0.52 iken sürekli olarak düşerek 1975 yılında % 0.29 olmuştur. Bu da bize zamanla Birleşmiş Milletler amacından ne kadar uzaklaşıldığını gösteriyor.

**Tablo — 12**

DAC Ülkeleri Yardımlarının Seyri, 1960—1975  
Cari Fiyatlar (Milyar dolar)

Yıllar	Resmî Kalkınma Yardımları (1)	GSMH (2)	GSMH'nin Yüzdesi 1/2
1960	4.665	898	.52
1962	5.895	1.340	.44
1970	6.832	2.010	.34
1971	7.762	2.218	.35
1972	8.671	2.550	.34
1973	9.415	3.100	.30
1974	10.706	3.530	.30
1975	11.948	4.100	.29

Kaynak : R. S. MacNamara, *Address to the Board of Governors of the World Bank Group*, 1974, s. 163.

Özel akımlar içinde, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, port-

föy yatırımları, ihracat kredileri ve uluslararası bankalardan borçlanma gibi kalemler yer almaktadır. Bunlar arasında en önemli yeri uluslararası banka kredileri almaktadır. Son yıllarda az gelişmiş ülkeler için yeni bir kredi kaynağı doğmuştur, o da Eurodollar piyasasıdır.

Bilindiği gibi bu piyasada, 1950'lerde Londra piyasasında bazı bankaların dolar üzerinden mevduat kabul etmeleri ve bu şekilde biriken fonlardan dolar kredisi vermeleriyle ortaya çıkmış ve giderek Amerika'nın büyüyen dış ödeme açıklarıyla gelişmişti. Zamanla Eurodollar işlemleri, dolardan başka Alman Markı, Fransız Frankı ve Japon Yeni gibi paralar üzerinden de yapılmaya başlanmış ve Londra dışında öteki Avrupa mali merkezlerine de yayılmıştır. (9) OPEC ülkelerinin petrol fonlarını yatırımlarıyla Eurodollar piyasasının piyasasının faaliyet haami büyük bir canlılık kazanmıştır. 1978 yılında bu piyasadaki fonların haami 392,6 milyar doları bulmuştur, bunun yüzde 81'i ise Amerikan dolarından olmuştur. (10)

Eurodollar piyasasına yatırılan fonlar kısa-sürelidir. Genellikle bu fonların yüzde 90'dan fazlası bir yıldan daha kısa süreler için yatırılmaktadır. Çok-uluslu bankalar ise bu şekilde topladıkları fonlardan süresi 7-10 yıl arasında değişen krediler vermektedirler. Eurodollar piyasasına fon yatıran ve bu piyasadaki borçlanmalar, özel kişilerle birlikte gelişmiş ve az gelişmiş ülke hükümetleri ve çok-uluslu şirketlerdir. Özellikle Dünya Petrol Buhranından sonra likidite sıkıntısı içine düşen az gelişmiş ülkeler bu piyasadaki önemli miktarlarda fonlar sağlamışlardır. Tablo 13'den görüleceği gibi, 1975'den sonra bu piyasada açılan kredilerin yarısından fazlası az gelişmiş ülkelere gitmiştir.

(9) Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Ankara: Turhan Kitabevi 1978, s. 552.

(10) World Bank, *Borrowing in International Capital Markets EC 181/784* Washington 1979, s. 42.

Tablo — 13

Eurodollar Piyasasında Kredi Hacmi ve Az Gelişmiş Ülkelerin Payları  
(Milyar Amerikan Doları)

Yıllar	Toplam Yıllık Kredi	Az Gelişmiş Ülkelerin Borçlanması	
		Milyar Dolar	Toplamın Yüzdesi
1973	20.8	0.7	34
1974	28.5	9.7	34
1975	20.6	12.5	61
1976	28.7	17.3	60
1977	34.2	20.3	59
1978	71.6	37.9	53

Kaynak : World Bank, *Borrowing in International Capital Markets*.

Geneksel olarak, az gelişmiş ülkeler dış finansman ihtiyaçlarını sanayileşmiş ülkelerle, uluslararası mali kuruluşların verdikleri kredilerden ve yabancı sermaye yatırımlarından karşılamışlardır. Bu kaynaklardan kredi teminindeki güçlükler ise herkesçe bilinmektedir. Oysa uluslararası bankalardan borçlanmak çok daha kolaydır. Bu bankaların kredi mekanizmalarında büyük bir esneklik vardır, kredi görüşmeleri de çok kısa bir zamanda sonuçlandırılabilir. O nedenle az gelişmiş ülkelerin uluslararası kredi piyasalarına açılmaları çok önemli bir olay olarak nitelendirilmiştir.

Bununla birlikte, banker kredilerinin az gelişmiş ülkeler bakımından bazı önemli sakıncaları vardır. Bunlar herşeyden önce vadesi kısa, faiz oranları yüksek krediler olarak kalkınmanın gerektirdiği «yumuşak» kredi vasfına sahip değildirler. Ayrıca kredi koşulları konusunda büyük bir belirsizlik vardır. Çünkü, faiz hadleri piyasa gelişmelerine göre kısa aralıklarla sık sık değişmektedir. En önemlisi, bu tür krediler az gelişmiş ülkelerin çok-uluslu bankalara bağımlılığını artırmakta ve refansman konusunda büyük bir belirsizlik doğurmaktadır. Banka, geçmişteki esasa göre krediyi sürdürmeyi imkânsız görebilir veya bu konuda isteksiz davranarak, koşulları değiştirebilir, miktarı azaltır veya sanayileşmede belirli bir üst düzeye ulaşmış az gelişmiş ülkelere açılır. Nitekim, 1977 yılında az gelişmiş ülkelerin

Tablo — 14

Az Gelişmiş Ülkelerin Toplam Dış Borçları ve Borç Servisi, 1972—1977  
(milyar dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Toplam Ana Para Ömeleri	Toplam Faiz	Toplam Borç Servisi
1972	61.2	5.9	2.6	8.5
1973	70.9	8.0	3.3	11.3
1974	120.3	11.0	5.4	16.5
1975	142.3	14.4	7.9	22.3
1976	168.5	16.7	8.9	25.5
1977	187.9	25.2	11.6	36.7

Kaynak : W. T. Newlyn, *Financial Industrial Development*, UNIDO, June 1978, s. 42

#### IV. LIMA AMACININ GERÇEKLEŞMESİ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İSTEKLERİ

Yukardaki açıklamalar az gelişmiş ülkelerin bugün içinde buldukları durumu istatistiklerle ortaya koymaktadır. Bu düzeni değiştirip yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulabilmesi için ülkelerin gerek iç, gerek dış konularda yoğun çaba göstermeleri gerekmektedir. YUED'in kurulması yalnız az gelişmiş ülkelerin çabalarıyla sağlanamaz. Bunun için gelişmiş ülkelerin de katkılarına gerek vardır. Belirtmek gerekir ki eski uluslararası ekonomik sistemin, gelişmiş ülkelerin bile çıkarlarına tam olarak işlediği söylenemez. Dünya para buhranı, büyük dış ödemeler dengesizlikleri, şiddetli enflasyon ve işsizlik sorunları, az gelişmiş ülkeler kadar olmasa bile, gelişmiş ülkeleri de olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla şimdi bu ülkelerin de uluslararası ekonomide taşıdıkları sorumluluğu takınarak YUED'in kuruluşuna yardımcı olmaları gerekir. Tekrar belirtmek gerekir ki YUED'in kurulması zengin ülkelerin zararına değil, yararınaadır. Bu sayede gelişmiş ülkelerin ticaret ortağı olan az gelişmiş ülkelerin satınalma güçleri yükselcek, dünya sanayi yapısı dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere göre yeniden şekillenecek ve yoksulluk sorununun çözülmesi kalıcı bir dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunacaktır.



Eurodollar piyasasından yaptıkları tüm borçlanmanın yüzde 34'ü Brezilya, Meksika ve İspanya gibi üç ülkeye aittir. En yoksul ülkelerin bu piyasalardan borçlanma şansları hemen hemen yok gibidir. Çünkü uluslararası bankerlerin gözünde yeterli krediye sahip değildirlir.

Son yıllarda iki ve çok-yanlı yardım veren kuruluşların dış yardım politikalarında önemli bir değişime ortaya çıkmıştır. Adı geçen kuruluşlar, yumuşak kredi diye bilinen kalkınma kredilerini, kırsal kalkınmanın sağlanması, temel alt yapı yatırımlarının tamamlanması ve temel ihtiyaçların karşılanması için en az gelişmiş ülkelere yönelmeye başlamışlardır. Bu durum karşısında öteki az gelişmiş ülkeler dış finansman ihtiyaçlarını özel banker kredileri ile karşılamak zorunda kalmışlardır. Bu ise az gelişmiş ülkelerde önemli bir dış borç yükü sorunu ortaya çıkarmıştır. Tablo 14 de görüldüğü gibi, 1972'den 1977'ye az gelişmiş ülkelerin toplam dış borçları 61.2 milyar dolardan 167.9 milyara yükselerek toplam üç kat dolayında artmıştır. Oysa aynı dönemde, borç ana para ve faizleri şeklindeki borç servis yükü dört katından daha fazla artmıştır. Bunun nedeni, toplam dış kaynaklar içinde özel banker kredilerinin payındaki artış dolayısıyla borçların geri ödeme süresinin kısalması ve faiz oranlarının yükselmesidir. Nitekim Tablo 14'ün sonuçlarına göre, 1974 de ortalama yüzde 6.2 olan ortalama dış borç faiz oranı 1977 de yüzde 6.2'ye yükselmiştir. Bunun gibi, yıllık ana para ödemelerinin toplam borca yüzdesi de aynı yıllarda 9.1'den 13.3'e çıkmıştır. Borç servisinin ihracat gelirlerine oranı da artış göstermiştir.

Böylece, yukarıki açıklamalardan az gelişmiş ülkelere yapılan kalkınma yardımlarının giderek azaldığı, yardım koşullarının ağırlaştığı, özel kredilerdeki artışların ise çoğu az gelişmiş ülkenin altından kalkmayacağı ölçüde bir dış borç yükü sorunu doğurduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, dış yardım eğiliminin bugünkü düzeyde devam etmesi halinde 2000 yılında sanayi üretimindeki paylarının yüzde 25'e çıkartılmasını öngören Lima amacının gerçekleşmesi çok zordur. YUED'in kurulabilmesi için dış kaynakların artırılması, ve yardım koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki bu konuda da az gelişmiş ülkeler Güney'deki kaynakları daha iyi değerlendirmeli ve özellikle bazı petrol üreticisi ülkelerin biriktirdikleri büyük petrol fonlarını doğrudan Güney'in kalkınmasına yönelik yol ve ilkeler araştırılmalıdır.

UNIDO tarafından yapılan tahminlere göre, eğer az gelişmiş ülkelerin geçmişteki sanayi büyüme oranları aynen devam ederse 2000 yılında az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi üretimindeki payları sadece yüzde 13.9 olacaktır. Gerçi Tablo 15 de görüldüğü gibi, bu duruma göre az gelişmiş ülkelerde adam başına düşen GSMH de ve sanayi üretiminde bir artış olacaktır. Fakat konuyu gelişmiş ülkelerle karşılaştırılmalı olarak ele aldığımızda durum hiç de ümit verici değildir. Geçmişteki büyüme hızlarının devamı durumunda, 2000 yılında gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki adam başına düşen GSMH arasındaki dengesizlik iyice artacak, adam başına sanayi üretiminde ise çok hafif bir düzelmeye görülecektir. Bölgelere göre bir ayırım yapıldığında durum daha da karamsar bir tablo ortaya koymaktadır. Özellikle Afrika açısından durum çok endişe vericidir. Tablodan anlaşıldığı gibi, 1975 yılında Afrika'da adam başına düşen GSMH ve sanayi üretimi Güney ve Doğu Asya ülkeleriyle karşılaştırılabilecek bir düzeydedir. Oysa 2000 yılında Afrika'nın adam başına GSMH sı söz konusu bölgeye göre büyük ölçüde düşmekte ve fert başına sanayi üretimi de yarıdan fazla azalmaktadır.

Tablo 15

Geçmiş Büyüme Oranlarının Devamı Halinde 2000 Yılında Gelişme Farkları

Ülke Grupları	1960-1975 Reel Büyüme Oranı		1975 de Adam Başına Düşen		2000 Yılında Adam Başına Düşen	
	GSMH	Sanayi	GSMH (\$)	Sanayi (\$) Üre-	GSMH (\$)	Sanayi (\$)
Gelişmiş Ülkeler	4.9	6.0	2.761	861	8.581	2.919
Az Gelişmiş	5.7	7.4	266	51	738	196
Afrika		7.3	266	24	315	51
Güney ve Doğu Asya		7.2	156	25	549	124
Latin Amerika		7.3	675	184	595	548
Batı Asya		9.2	509	80	661	341

Kaynak : World Industry, s. 57.

O halde, özet olarak denebilir ki geçmiş büyüme hızlarının devamı ile 2000 yılında dünya sanayi üretimindeki dengesizlikler büsbütün artacaktır. Az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, kalkınmanın ni-

metlerini telâfi edecek ve gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında adam başına düşen gelir düzeyindeki farklar büyümeye devam edecektir.

Demek oluyor ki Lima Amacının gerçekleştirilmesi gerek az gelişmiş ülkelerin iç ekonomilerinde, gerekse uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli değişimleri gerektirir. UNIDO'nun hesaplamalarına göre, Lima Amacının gerçekleştirilmesi için 2000 yılına kadar az gelişmiş ülkelerde yıllık sanayi yatırımları toplamının, 1975 fiyatları ile 450-500 milyar dolar olması gerekmektedir. Bu ise 1975 yılında sanayiye tahsis edilen yatırımların GSMH içindeki payının yüzde 18'den yüzde 22-25'e çıkartılması demektir. Sınırlı tasarruf kapasiteleri dolayısıyla dış kaynak transferi olmadan az gelişmiş ülkelerin tek başlarına bunu gerçekleştirmeleri mümkün görünmemektedir. Hesaplamalar göstermektedir ki Lima Amacının sağlanabilmesi için, bugünküne ilâve olarak 2000 yılına kadar az gelişmiş ülkelerin dış kaynak gereksinimi 750 milyar doları bulmaktadır. (11)

1975 Martında yayınlanan Lima Deklarasyonu ve Eylem Planından sonra aradan geçen süre içinde, değişen dünya koşulları altında Lima Amacının uygulanmasını gözden geçirmek için UNIDO III. Genel Konferansı 20 Ocak 1980-8 Şubat 1980 tarihleri arasında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de toplanmıştır. Toplantı gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında YUED'in kurulması yolunda Kuzey-Güney diyaloguna ortam yaratan bir forum niteliğinde olmuştur. Toplantının yapıldığı 1980 yılında az gelişmiş ülkelerin dünya sanayi üretimindeki payları yüzde 9 dolayında bulunuyordu. Bu bakımdan az gelişmiş ülkeler YUED'in kurulması yolundaki çabaların çok yavaş olduğundan duydukları endişeyi dile getirerek, gelişmiş ülkelere karşı isteklerini bir kez daha yinelemişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin başlıca isteklerini şu şekilde özetleyebiliriz :

1. Dış finansman kaynaklarının artırılması: Az gelişmiş ülkeler Yeni Delhi Konferansında gelişmiş ülkelerin kaynak transferlerini arttırmalarını ve bu kaynakların daha çok hibe ve yumuşak kredi şeklinde verilmesini istemişlerdir. 1979 Eylülünde Havana'da yapılan Bağımsız Ülkeler Toplantısında kararlaştırıldığı şekilde, az gelişmiş ülkeler 1980-1990 dönemini kapsayan Üçüncü Kalkınma Onyılında ma-

11) UNIDO, *Industry 2000: New Perspectives*, New York: United Nations, 1979, s. 114

li kaynak, malzeme yardımı ve teknik yardım şeklinde gelişmiş ülkelerden toplam 300 milyar dolar ilâve bir kaynak talebinde bulunmuşlardır.

Ayrıca Konferans'ta az gelişmiş ülkelere kalkınma kredisi sağlayacak, 300 milyar dolar sermayeli bir Kuzey/Güney bankasının kurulmasını önermişlerdir. Global Fon adını alan bu banka az gelişmiş ülkelerin denetimi altında bulunarak Dünya Bankası gibi işlev yapacak ve sermayesinin önemli bir kısmı gelişmiş ülkelerin katkılarıyla karşılanacaktır.

2. Teknoloji transferi: Az gelişmiş ülkeler bugünkü durumda, sanayi teknolojisinin elde edilmesi, geliştirilmesi, adaptasyonu ve yayılması konularında büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Dev çok-uluslu şirketler ürettikleri modern tekniklerin az gelişmiş ülkelere transferini engellemekte veya çok ağır koşullar öne sürmektedirler. O nedenle, gelişmiş ülkelere teknik bilgi, teknoloji, lisans ve patentlerin daha iyi koşullardan sağlanmasını ve özellikle modern tekniklerin transferlerindeki keyfi kısıtlamaların kaldırılmasını istemektedirler. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerin de katımlarıyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine uygun teknoloji geliştirilmesi öteki istekleri arasında yer almaktadır.

3. Gelişmiş ülke piyasalarının az gelişmiş ülkelerin sanayi mamullerine açılması: Az gelişmiş ülkeler önemli bir sanayi üretim potansiyeline kavuşmuşlardır. Sanayileşme hızlarının artırılması, ekonomilerinin dışa açılması ve sanayi mamulleri dış satımlarının artırılmasıyla mümkündür. Oysa gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları emek-yoğun endüstrilerde kendi üreticilerini dış rekabete karşı korumak için çok yoğun bir himayecilik uygulamaktadırlar. Ayrıca son yıllarda bu himayecilik akımı iyice artmıştır. Az gelişmiş ülkeler sanayi yapılarını karşılaştırmalı üstünlüklere göre yeniden düzenleyerek, hükümet desteğiyle gelişmiş ülkelerin kaynaklarını daha verimli alanlara kaydırmalarını ve emek-yoğun mallarda piyasalarını az gelişmiş ülkelere açmalarını istemektedirler.

4. Sanayilerin az gelişmiş ülkelere kaydırılması: Dinamik karşılaştırmalı üstünlükler kuralı uyarınca ülkeler kaynaklarını sürekli olarak verimsiz endüstrilerden verimli endüstrilere doğru aktarmalıdır. Teknolojinin hızlanması ve sermaye birikiminin artması nede-

niyle gelişmiş ülkelerdeki çoğu endüstriler, az gelişmiş ülkelerin maddeleriyle rekabetçi olmaktan çıkmıştır. Bu gibi endüstrilerin, henüz bunlara sahip bulunmayan az gelişmiş ülkelere kaydırılmasında dünya refahı açısından yarar vardır. Bu sayede, az gelişmiş ülkeler bu gibi endüstrilere kavuşacak, ülkeye yeni teknoloji transfer yapılmış olacak ve dünya kaynakları daha iyi değerlendirilmiş olacaktır. Ancak kaydırılacak endüstrilerin geri teknolojiyi iktiva eden veya çevreyi kirlüten nitelikte olmaması gerekir.

5. Öteki Sorunlar: Yukarıda sayılanlardan ayrı olarak az gelişmiş ülkeler dünya para sisteminin reformunu, yani uluslararası likidite yaratılması ile kendilerine kalkınma yardımı sağlanması arasında otomatik bir «bağ» kurulmasını, çok-uluslu şirketlerin faaliyetlerinin uluslararası denetimini sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasını ve çok yoksul durumdaki en az gelişmiş ülkeler için acil olarak önlemler alınmasını talep etmektedirler.

Yeni Delhi Konferansı özellikle gelişmiş ülkelerin takındıkları katı ve uzlaşmaz tutum dolayısıyla bir sonuç alınmadan dağılmıştır. Ancak az gelişmiş ülkelerin bu yoldaki çabalarının devam edeceğine kuşku yoktur.

## V. SONUÇ

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in kurulması zamana bağlıdır. Halen sanayileşmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin bu çabalarına karşı çıkmaktadırlar. UNIDO III. Genel Konferansı bu nedenle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1970'lerden sonra uluslararası ekonomik alanda önemli istikrarsızlıklar doğmuştur. Dünya para sisteminin yıkılması, petrol krizi, diğer ham madde ve gıda maddeleri arzının kısılanması, dünya çapında enflasyon ve işsizlik bunlar arasındadır. Az gelişmiş ülkeler geleneksel olarak, teknoloji, mali kaynaklar ve dış ticaret yönünden Kuzey'e bağımlı yaşamışlardır. 1970'lerden sonraki olaylar Kuzey ve Güney'in birbirine karşılıklı bağımlılığını artırıcı yönde gelişmiştir. Kuzey, eskiden bol ve ucuz olarak temin ettiği ham maddeler yönünden Güney'e daha bağımlı hale gelirken, Güney'in de, özellikle en yoksul olanların, buğday ve öteki gıda maddeleri yönünden Kuzey'e bağımlılığı artmıştır. Bu durumda yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulabilmesi için iki ülke grubunun birbirleriyle işbirliğini arttırmalarında kesin bir zorunluluk vardır. Her iki tarafın da uzlaşmaz

bir tutum içine girmesi, kıt kaynağa sahip olanların bu güçlerini aşırı derecede istismar etmeleri, ülkeler arası çatışmaları artırarak dünya barışı açısından önemli tehlikelere yol açabilir.

O nedenle, gelişmiş ülkelerin çıkarların karşılıklı bağlılığı ilkesine göre taşıdıkları sorumluluğun bilincine vararak daha işbirlikçi davranmaları, az gelişmiş ülkelerin ise aralarındaki ekonomik ve siyasal görüş ayrılıklarını bir yana bırakarak, Kuzey karşısında daha sıkı bir birlik halinde hareket etmeleri gerekir. Bu arada, sahip oldukları zengin kaynaklar dolayısıyla ekonomik güçleri artan az gelişmiş ülkelerin, daha yoksul az gelişmiş ülkelerin sorunlarına sahip çıkmaları, Kuzey karşısında onlarla sıkı dayanışma içinde olmaları yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasında büyük bir önem taşımaktadır.

## B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Balassa, Bela. *World Trade and the International Economy: Trends, Prospects and Policies*. Washington, World Bank, May 1978.
- Keasing, Donald B. *World Trade and Output of Manufactures: Structural Trends and Developing Countries' Exports*. Washington, World Bank, 1979.
- Newlyn, W. T. *Financial Industrial Development*, UNIDO, June 1978.
- Overseas Development Council. *Agenda for Action*. Washington, 1974.
- Seyidoğlu, Halil. *Promotion of Industrial Goods by Developing Countries*. UNIDO, ID/WG. 307/1, September 1979.
- \_\_\_\_\_, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Ankara, Turhan Kitabevi, 1978.
- Todaro, Michael P. *Economics for a Developing World*. Hong Kong, Logman, 1977.
- UNCTAD. *Handbook of International Trade*, 1978.
- UNIDO. *Industry 2000: New Perspectives*. New York, United Nations, 1979.
- \_\_\_\_\_. *World Industry Since 1960: Progress and Prospects*. New York: United Nations, 1979.
- \_\_\_\_\_. *Yearbook of International Trade Statistics*, 1975.
- World Bank. *Borrowing in International Capital Markets*. EC 181/784, 1979.